

HISTORISCHE ATLAS VAN VOORNE- PUTTEN

Bob Benschop

**HISTORISCHE
ATLAS VAN
VOORNE-
PUTTEN**

N T

V A N

2 0 0

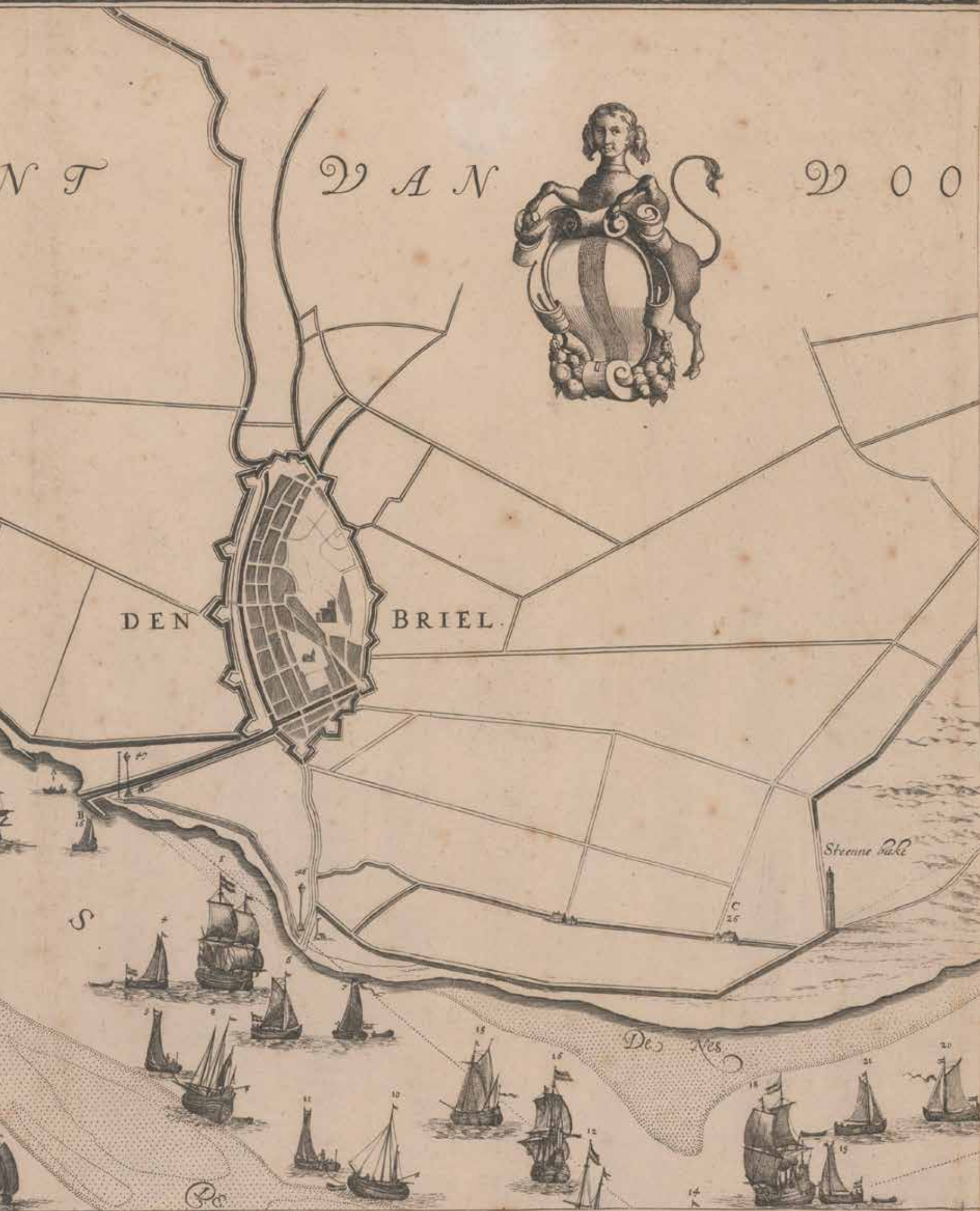

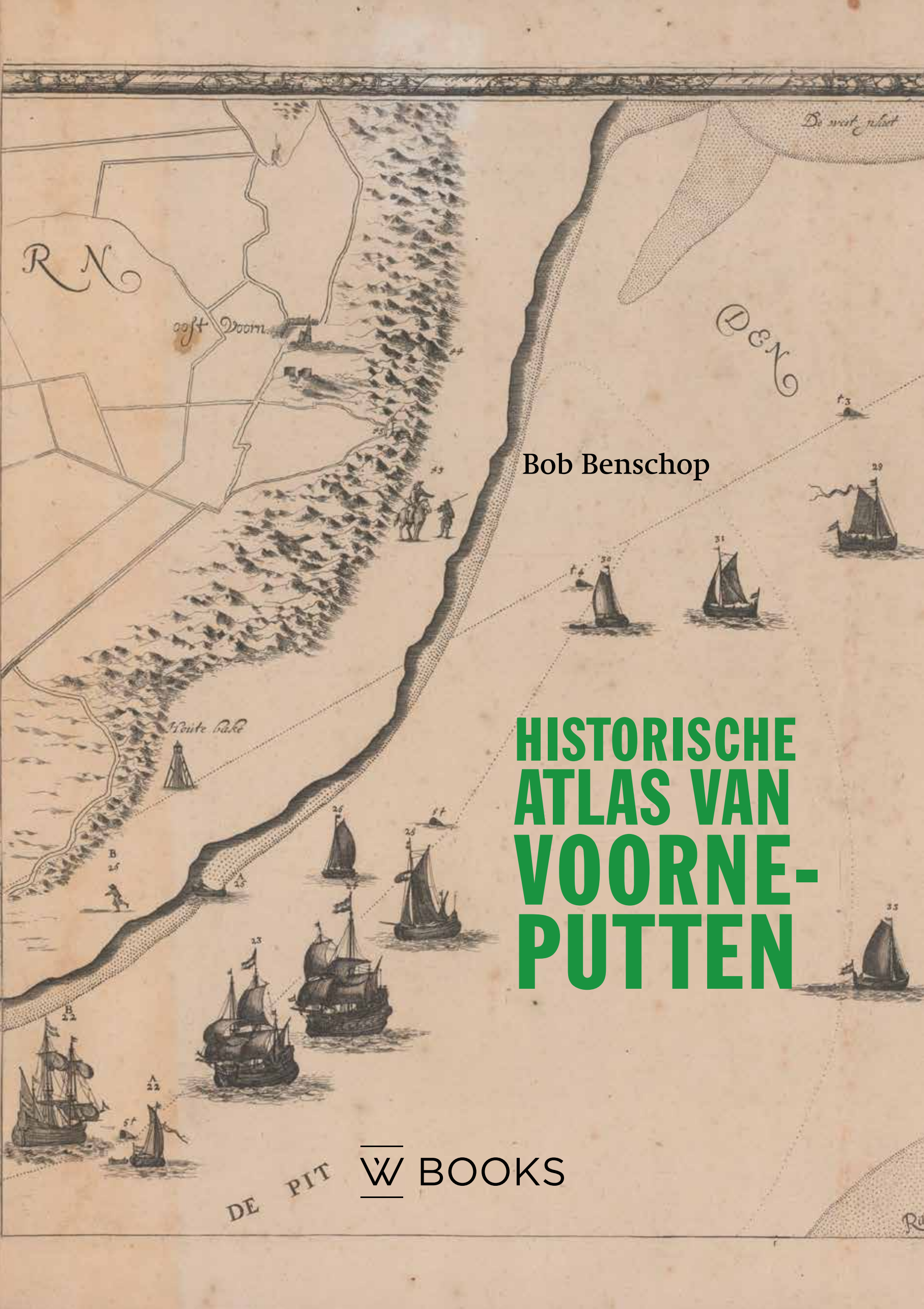
DEN

BRIEL

Steenen Dake

Des Nes

Bob Benschop

HISTORISCHE ATLAS VAN VOORNE- PUTTEN

W BOOKS

CAARTE VANDE POLDE

Inhoud

Inleiding 7

Deel I

Het ontstaan van de Eilanden (tot 1421) 8

- 1.1 Geologische historie van Voorne-Putten 10
- 1.2 De eerste nederzettingen achter de duinen 12
- 1.3 De Heren van Voorne beschermen hun land 14
- 1.4 Schadelijke gevolgen van het moeren 16
- 1.5 De ontwikkeling van het eiland Putten 18
- 1.6 Littertekens in het landschap 20

Deel 2

De contouren vastgelegd (1421-1600) 22

- 2.1 Kerktorens in het landschap 24
- 2.2 Het boerenleven op Voorne-Putten 26
- 2.3 Veerverbindingen tussen de eilanden 28
- 2.4 De verdediging van de steden 30
- 2.5 De ondergang van het Oude Land van Putten 32
- 2.6 De handelsoorlog tussen Brielle en Dordrecht 34
- 2.7 Een militaire kaart uit de Tachtigjarige Oorlog 36

Deel 3

Het beheer over de polders (1600-1700) 38

- 3.1 De baljuw en leenmannen van Voorne 40
- 3.2 Zandverstuivingen rond het Windgat 42
- 3.3 De Admiraliteit ontdekt de Hellevoetse sluijs 44
- 3.4 Van uitwateringssluys tot marinehaven 46
- 3.5 Een voetpad en een vaart 48
- 3.6 Het kanaal dat nooit gegraven werd 50
- 3.7 De verdedigingswerken van Brielle 52
- 3.8 De zeemeermin van Zwartewaal 54
- 3.9 Oprichting van de Generale Dijkage van Voorne 56
- 3.10 Het ongerepte landschap van Voorne 58
- 3.11 Het Putse Kerkhof en het Spui 60
- 3.12 Zandplaten groeien uit tot het eiland Rozenburg 62

Deel 4

De Kaartboeken (1700-1800) 64

- 4.1 Het ambachtsherenhuis van Heenvliet 66
- 4.2 Het Kaartboek van Voorne 68
- 4.3 Meestoven en eendenkooien 70
- 4.4 Maritieme historie in Hellevoetsluis 72
- 4.5 De Ring van Putten in kaart gebracht 74
- 4.6 Rond de Kom van Abbenbroek 76
- 4.7 De verkoop van de ambachtsheerlijkheden 78
- 4.8 Agrarisch leven in Zuidland 80
- 4.9 De galg in de polder Velgersdijk 82
- 4.10 De landmeterinstrumenten als decoratie 84
- 4.11 De tegenwoordige staet van Voorne-Putten 86
- 4.12 Hellevoetsluis in de achttiende eeuw 88
- 4.13 De invloed van getijstromingen 90

Deel 5

Moderne infrastructuur (1800-1900) 92

- 5.1 Het revolutionaire Droogdok 94
- 5.2 De aanleg van het Kanaal door Voorne 96
- 5.3 De introductie van het kadaster 98
- 5.4 Voorne-Putten in de negentiende eeuw 100
- 5.5 De Grindweg Brielle – Nieuw-Beijerlandse veer 102
- 5.6 De inpoldering van de Welplaat 104
- 5.7 De opkomst van Oostvoorne als badplaats 106
- 5.8 De verdediging van Voorne-Putten 108

Deel 6

Onherkenbaar veranderd (1900-2000) 110

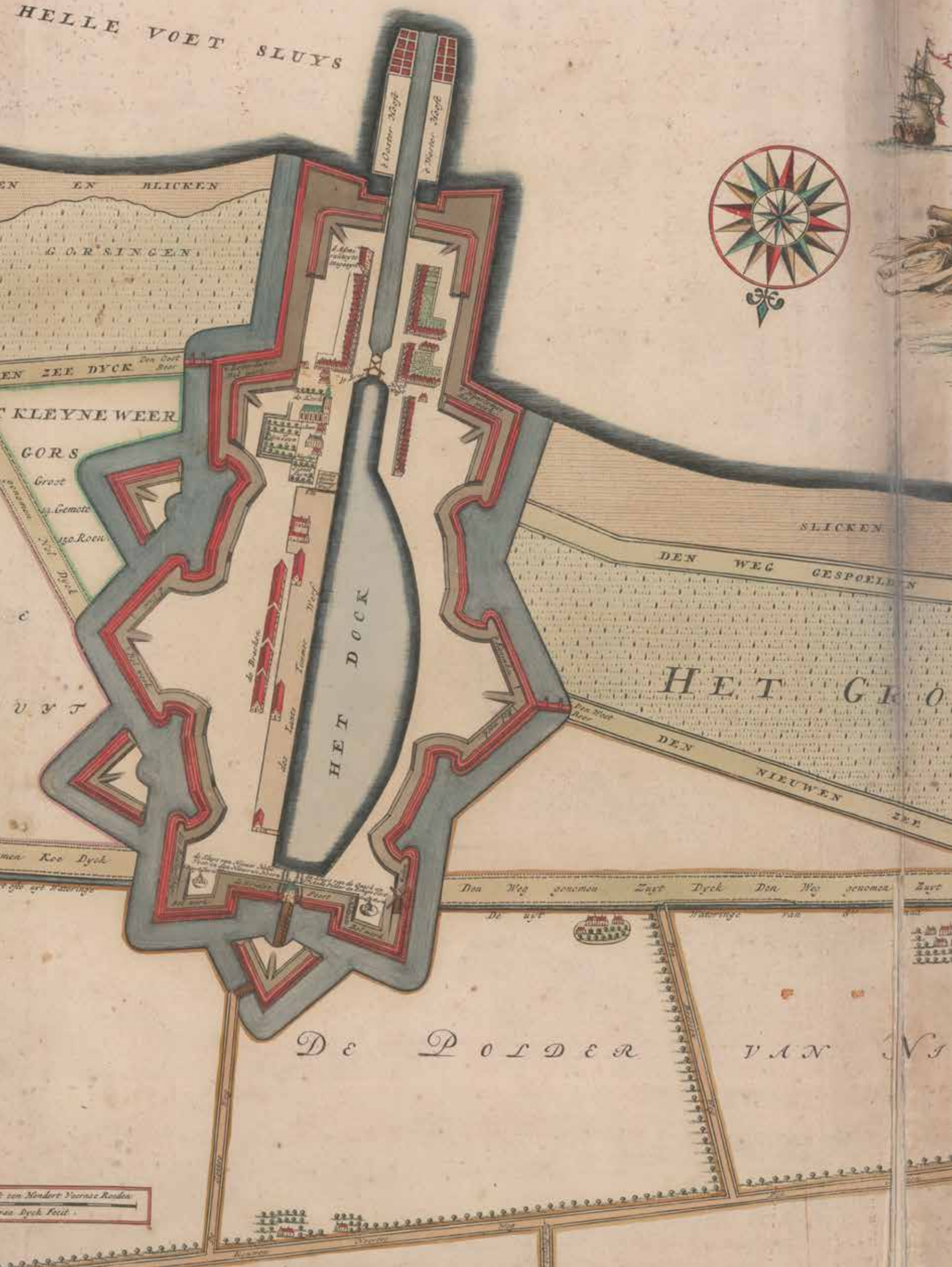
- 6.1 De ontsluiting van de eilanden 112
- 6.2 In staat van verdediging tijdens de Eerste Wereldoorlog 114
- 6.3 De streek komt onder spanning 116
- 6.4 De inundatie tijdens de Tweede Wereldoorlog 118
- 6.5 De verloren strijd tegen het water 120
- 6.6 Een wereldwonder van de moderne tijd 122
- 6.7 De invloed van de Rotterdamse haven 124
- 6.8 Het platteland gaat op de schop 126

Nawoord 128

Caarte van de Polder van Rugge | 1696 |
Heijman van Dijk (landmeter en tekenaar),
J. Stemmers (graveur), Jan Luiken (kunstschilder
en etser) | Vervaardigd in opdracht van de Generale
Dijkage van Voorne | SAVPR, Archief van de Generale
Dijkage van Voorne, inv.nr. 119

Pagina 2 & 3: Kaart van de monding van de Maas
(detail) | 1665 | Jacob Quack | 106 x 76 cm | SAVPR,
Topografische-Atlas

HELLE VOET SLUYS

Inleiding

Wanneer ik onderzoek in archieven verricht, is het zo nu en dan een verademing om tussen de vele rapporten, brieven en notulen een kaart aan te treffen. Bladerend door de dikke pakketten negentiende-eeuwse correspondentie van de marine, die opgeborgen liggen in het Nationaal Archief, maakt een bijbehorende plattegrond vaak in één oogopslag duidelijk hoe bijvoorbeeld de marinehaven van Hellevoetsluis er op dat moment uit zag: de gasfabriek langs het Kanaal door Voorne, de ligging van de wachtschepen in de Haaven en de functies van de magazijnen op de Rijkswerf. De uitdrukking ‘één beeld zegt meer dan duizend woorden’ is hier zeker van toepassing. De oude kaarten bieden een venster op het landschap en leven van weleer.

Het is vandaag de dag de normaalste zaak van de wereld om met een eenvoudige vingerbeweging via apps, internet of autonavigatie nauwkeurige plattegronden op te roepen of om met Google Earth zo ver in te zoomen dat je de was in de achtertuin kunt zien hangen. Je kunt het je nauwelijks voorstellen hoeveel moeite het eeuwen geleden kostte om het landschap ook maar een beetje inzichtelijk te maken: landmeters die met eenvoudig gereedschap afstanden maten, hoeken berekenden en zo stapje voor stapje de wereld in kaart brachten.

Herkenningpunten

Historische landkaarten blijven fascineren: ze tonen een overzichtelijke wereld, geordend in kleuren en symbolen. Met simpele getekende of gedrukte lijnen worden op een plat vlak grenzen aangegeven en overzicht aangebracht waar in werkelijkheid chaos lijkt te heersen. Op de moderne topografische kaarten weet de gebruiker meteen waar hij aan toe is: rode plekken zijn bebouwing, blauw is water en zwarte strepen stellen wegen voor. De schaal 1:25.000 maakt bovendien duidelijk in welke mate de echte wereld op de kaart is gecomprimeerd. Op oude kaarten zijn dergelijke kleuren, vormen en schaalverdelingen echter lang niet zo vanzelfsprekend. Vaak vergt het enige moeite om je te oriënteren en moet je zoeken naar een punt van herkenning in een gebied dat in veel gevallen onherkenbaar is veranderd. Maar dan ontvouwt zich ineens het landschap van vroeger: oude dijken die nog steeds doorgaande wegen zijn en historische veldnamen die inmiddels voortleven als aanduiding van moderne nieuwbouwwijken of alweer vervallen industrieterreinen. Kortom, hoe langer je naar een oude kaart staart, des te meer details hij uit het verleden van de eigen leefomgeving onthult.

Historische kaarten zijn vaak kunstig versierd en prachtig ingekleurd, maar ze werden zelden vervaardigd ter decoratie van de luxe woningen van welvarende notabelen. De vroegste kaarten

dienden veelal om duidelijkheid te scheppen in het grondbezit en bij het innen van belastingen, later werden kaarten voor talloze andere doeleinden gebruikt. Ook van de eilanden Voorne en Putten zijn in de loop der eeuwen vele duizenden kaarten gemaakt: van kleine schetstekeningetjes om erfafscheidingen te bewijzen tot complexe plattegronden om de exacte locatie van ondergrondse leidingen en kabels vast te leggen.

Atlas

Een selectie van ruim vijftig kaarten uit de afgelopen vierhonderd jaar is in dit boek gebundeld om historische verhalen over Voorne-Putten te vertellen. Een groot deel daarvan is afkomstig uit het Streekarchief, dat een uitgebreide collectie historische plattegronden beheert, maar er is daarnaast gebruik gemaakt van kaarten uit de collecties van andere instellingen, zoals het Nationaal Archief in Den Haag, het Stadsmuseum Hellevoetsluis, de universiteitsbibliotheek van Leiden, het Maritiem Museum in Rotterdam en de Koninklijke Bibliotheek in Brussel. Tezamen bieden ze een gevarieerd beeld van de ontwikkeling van het landschap van de regio. Van landbouwgebied, waarin de nooit aflatende strijd tegen het water een belangrijke rol speelde, tot de hedendaagse stadsregio waar uitdijende woonwijken en oprukkende industrie de oorspronkelijke agrarische identiteit steeds verder aantasten.

De Historische Atlas van Voorne-Putten is verre van compleet. De archieven herbergen nog veel meer kaarten en plattegronden die meehelpen om de historische ontwikkeling van de regio te reconstrueren. Dankzij de digitalisering van kaartcollecties komt steeds meer materiaal online beschikbaar, zodat de kaarten die niet in deze atlas zijn opgenomen voor iedereen toegankelijk zijn om te bestuderen of gewoonweg te bewonderen. Want dat is wat oude kaarten oproepen en verdienen: fascinatie en verwondering.

drs. Bob Benschop

Deel 1

Het ontstaan van de Eilanden (tot 1421)

De vroegst bewaarde kaarten van Nederlandse makelij stammen uit de eerste helft van de veertiende eeuw. Het zijn niet meer dan globale situatieschetsen of eenvoudige pogingen om een grondgebied af te beelden. De kaarten dienden voornamelijk als bewijsstuk bij rechtszaken of als bijlage bij een verzoekschrift aan de lokale heer. Hoe onbeholpen die vroegste kaarten ook waren, het is spijtig dat dergelijke oude kaarten niet van Voorne-Putten bewaard zijn gebleven. Ongetwijfeld zullen er destijds plattegronden zijn vervaardigd, want in de veertiende eeuw was de regio volop in beweging. Brielle beleefde zijn glorie dagen als handelsstad, langs de tol in de Bernisse bij Geervliet voeren dagelijks volgeladen koopvaarders en grote gorsgebieden kregen dankzij de inpoldering economische betekenis. In die periode van bloei en voorspoed waren kaarten onmisbaar om eigendom te bewijzen en bedijkings- en inrichtingsplannen te verduidelijken.

Bovendien spreekt Jan Matthijssen in het door hem geschreven Rechtboek van Brielle (1421) al van de eisen waar een landmeter aan moest voldoen. De grenzen aan op Voorne moeten dus al vroeg zijn vastgelegd.

Om toch een beeld te krijgen van het landschap in vroeger tijden, hebben latere historici, archeologen en geologen pogingen gewaagd om reconstructiekaarten samen te stellen. Dankzij die plattegronden is het ontstaan van de eilanden inzichtelijk gemaakt, al zijn ze door gebrekkige of juist nieuwe kennis niet altijd correct of compleet.

Kaarte vertoonende den Loop van de Maaze en Merwede, midsgaders den Grooten Zuid-Hollandsche Waard voor de bekende overstroming van't Jaar 1421 / Gevolgd naar de kaart van den landmeter N. Diert, aan die van Gouda overgegeeven op den 26 July des Jaars 1565 | 1771 | D. Kuipers ; J. van Jagen | 29 x 61 cm | SAVPR, Topografische-Atlas

1.1 | Geologische historie van Voorne-Putten

Kaarten en plattegronden zijn een weergave van de contouren, gebouwen en begroeiing aan de oppervlakte van Voorne-Putten, maar er bestaan ook kaarten die het verborgen landschap onder het maaiveld inzichtelijk maken. Deze geologische kaarten ontsluiten een heel andere wereld, met formaties en plateaus, interglacialen en het voor deze regio kenmerkende Hellevoeterzand.

De bodem onder Voorne-Putten bestaat uit een opeenstapeling van grondlagen, die in de loop van miljoenen jaren is gevormd door de afzettingen van rivieren, gletsjers, zee en de wind. In de afgelopen eeuw zijn deze zand-, klei- en veenlagen door middel van boringen in kaart gebracht, zodat een beeld is ontstaan hoe de eilanden er in vroeger tijden uit zagen. Een van de eerste kennismakingen met de geologische historie, die zich over miljoenen jaren uitstrekt, vond plaats in het najaar van 1903. Op aandringen van notaris L.P. van den Blink werd in een tuin in Brielle begonnen met een grondboring in de hoop in één van die diepe lagen zuiver drinkwater aan te treffen. Er volgde een reis door de tijd, waarbij afwisselend veen, zeeklei en fijn zand werd aangetroffen. Sommige lagen bevatten opwindende vondsten zoals fossiele schelpjes en prehistorische houtschilders. Maar elk watermonster dat door de lokale apotheker werd geanalyseerd kende een te hoog zoutgehalte: hoe dieper er werd geboord, des te giftiger was het water. Teleurgesteld stopte men toen het water zelfs op negentig meter diepte ondrinkbaar bleek te zijn.

Pleistoceen (2.550.00 – 11.560 v. Chr)

Met een diepte van negentig meter was men doorgedrongen tot het Pleistoceen, wat neerkomt op een ouderdom van bijna twee miljoen jaar. Latere boringen hebben aangetoond dat Voorne-Putten toen onder de zeespiegel lag. Aangetroffen resten van de *noordkromp*, een schelp die nog steeds voorkomt bij Scandinavië en IJsland, suggereert dat het water enkele graden kouder was dan nu. Het Pleistoceen staat bekend om de vele ijstijden en tussenliggende interglacialen waarin er sprake was van een gematigd klimaat. De pakken landijs in Noord-Europa groeiden soms tot enkele kilometers dikte, zodat de zeespiegel daalde en Voorne-Putten droog kwam te liggen. Dan ontstond er een koude poolwoestijn of juist een rivierdelta waarvan het smeltwater grind en zand aanvoerde. De diverse lagen maken duidelijk dat deze regio afwisselend voor langere tijd droog viel en weer overstroomde. Die situatie bleef vele millennia bestaan en de bodem werd constant met nieuwe afzettingen opgehoogd. Elke keer ontstonden er grondlagen en daarbij nieuwe bladzijden in het geologische bodemboek.

Holocene (11.560 v. Chr. – nu)

Het einde van de laatste ijstijd, 11.700 jaar geleden, markeerde het begin van het Holoceen. De ijskappen smolten door de opwarming van het klimaat, waardoor de zeespiegel weer steeg en de Noordzee ontstond. Dat had grote invloed op het landschap: er kwam een kuststrook met duinen en in betrekkelijk korte tijd veranderde het koude landschap van een boomloos grasland in een warmer moerasgebied. Het grondwaterpeil steeg eveneens, waardoor zich moerasige veengebieden vormden. Dat veroorzaakte een nieuwe laag, dat *basisveen* of 'veen op grote diepte' wordt genoemd. De duinen waren niet bestand tegen de snelle stijging van het zeewater en het gebied raakte overstroomd en veranderde in een soort waddengebied. De kleilaag die deze periode achterliet staat bekend als 'oude blauwe zeeklei' of 'afzettingen van Calais'. Vanaf omstreeks 3500 v. Chr. steeg de zeespiegel niet meer zo snel, zodat de duinenrij zich herstelde en het achterliggende water in de lagunes tot rust kwam. Het fijne sediment zonk naar

de bodem en vormde een dikke laag *blauwe zeeklei*. Dit kleipakket is bijna overal op Voorne-Putten aanwezig. Daarnaast zijn er uit deze periode nog enkele afzettingen gevonden die uniek zijn vanwege specifieke omstandigheden. Zo bevindt zich onder Hellevoetsluis een laag van een meter dik, bestaande uit oude zeeklei en fijn zand. Dit 'Hellevoeterzand' is waarschijnlijk door een kreek aangevoerd. Op de kaart staat dit weergegeven met kleine rode stippen.

Het landschap van Voorne-Putten was dermate nat dat afgestorven plantenresten geen kans kregen om te verteren, zodat zich een metersdikke sponzige laag Hollandveen ontwikkelde. Het aangroeien van veen werd zo nu en dan verstoord: de duinenrij werd soms aangetast waardoor het veengebied overstroomde en kreken ontstonden. Hierdoor ontwaterde het veen, zodat de plantenresten alsnog verteerden en de bodem daalde. Omdat deze kreken een open verbinding met zee hadden, hadden ze een getijdebeweging. Het tij zette slib en zand af langs de oevers van de kreken. In het noordwestelijke deel van Voorne is boven op de veenlaag een pakket jonge zeeklei (of 'afzettingen van Duinkerken') van soms twee tot drie meter dikte ontstaan. Dit kreeg de naam 'Zuurlandklei', genoemd naar de polder waar deze laag het meest voorkwam.

Zandwinningen

Kennis van de opbouw van de bodem is belangrijk. Zo rusten de heipalen van veel huizen en andere gebouwen op de stevige zandlaag die tijdens het einde van het Pleistoceen is afgezet. Vanaf de kust verder landinwaarts gezien ligt deze laag steeds dichterbij de oppervlakte: onder Oostvoorne bevindt het zand zich op zo'n driewintig meter diepte, bij Spijkenisse op slechts zestien meter.

Een interessant project van geologische aard is de zandwinning in de 'Put van Heenvliet', die in 1968 van start ging. De winning was noodzakelijk om te voorzien in de grote behoefte aan zand voor onder meer de aanleg van de N57 en de verbreding van de Groene Kruisweg. Naar verwachting kon de put zes miljoen kubieke meter zand leveren, waarna hij weer zou worden gedempt met baggerspecie uit de Rotterdamse haven.

Voorafgaand aan de afgraving verrichtte de Geologische Dienst een bodemkundig onderzoek naar de opbouw van de ondergrond. De bovenste drie tot vier meter vormden een afdekkende laag van klei en veen, waarna er een dik pakket zandige getijde-afzettingen uit het Holoceen volgde die tot een diepte van 17,5 tot 18 meter reikte. Daaronder lag een kleilaag van een halve tot anderhalve meter dik en daarna volgde het pakket rivierzand dat was afgezet tijdens het Pleistoceen. Dit zand, zeer geschikt als ophoogmateriaal en wegzand, was te vinden tot een diepte van 45 meter. Hoewel er afgesproken was om de Put in tien jaar leeg te halen, maakte de Rijkswaterstaat geen haast met de zandwinning. Er bleek in de regio veel minder zand nodig dan aanvankelijk was berekend en het Oostvoorne Meer leverde bovendien flinke hoeveelheden op. Uiteindelijk werd de Put tot een diepte van 25 meter uitgegraven. Omdat er grote bezwaren bestonden tegen het opvullen van de Put met vervuild havenslib, viel het besluit om alleen schone grond en baggerspecie te gebruiken en het terrein in te richten als recreatiegebied voor vissers, wandelaars en watersporters.

1.2 | De eerste nederzettingen achter de duinen

Hendrik Klockhoff was een graveur die talloze plattegronden tekende voor atlassen en boeken. Eind achttiende eeuw maakte hij een impressie van Nederland ten tijde van de middeleeuwen. Het is een kaart waar het nodige op valt af te dingen, maar Klockhoff heeft ondanks de gebrekkige kennis een interessante kaart vervaardigd. Wat vooral opvalt op de kaart is de duinenrij langs Voorne-Putten en Goeree-Overflakkee, die van de prehistorie tot de middeleeuwen een beslissende invloed had op het landschap.

Het proces van de zeespiegelstijging nam geleidelijk af: de ijskappen waren inmiddels grotendeels gesmolten. De zee bleef nog wel grote hoeveelheden zand en klei aanvoeren naar de Nederlandse kust. Omstreeks 3500 v. Chr. was daardoor een waddengebied ontstaan dat uitgroeide tot een aangesloten strandwal. Daarop ontwikkelde zich een lage duinreel, die aangeduid wordt als Oude Duinen. Deze beschermde het achterliggende land lange tijd tegen overstromingen, maar het bevorderde tevens de vorming van uitgestrekte, ontoegankelijke moerassen. Doordat de regio namelijk niet langer onder invloed van het zoute zeewater verkeerde, ontstonden er zoete binnenmeren en kwam er een uitbundige groei van riet en andere waterplanten op gang. De afgestorven plantenresten belandden in

de modderige, zuurstofloze bodem waar ze geen kans kregen om te verteren. Voorne-Putten verdween - net als een groot deel van westelijk Nederland - onder een metersdikke veenlaag en veranderde daardoor in een moerassig en ontoegankelijk gebied.

De Maas was één van de weinige plekken waar de kustlijn werd onderbroken. Via een stelsel van getidekreeken waterde het noorden van Voorne-Putten zijn overvloedige water af. In het dynamische deltagebied raakten sommige kreeken weer verveend door de eroderende werking van het getij en hoge stormvloed en ontstonden nieuwe kreeken. Die zorgden ervoor dat het moerasgebied opdroogde en omdat de plantenresten alsnog verteerden, daalde de bodem. Daardoor werden delen van Voorne-Putten voor korte of

langere periode toegankelijk. Op die momenten verkenden voor het eerst mensen het vruchtbare gebied, op zoek naar voedsel.

Nederzettingen

In Hellevoetsluis werd, voorafgaand aan de bouw van woningen bij de Ossenhoek, in 2006 een archeologisch onderzoek verricht. Geologische analyse had namelijk al duidelijk gemaakt dat deze plek in de prehistorie een hoger gelegen zandrug in een krekengebied vormde. Daarom was het een terrein met een grote kans op archeologische vondsten. Dat bleek inderdaad het geval toen de archeologen eenmaal aan de slag gingen. Er werd een complete nederzetting gevonden, die duidelijk maakte dat hier tussen de late steentijd en de vroege bronstijd (3000-1800 v. Chr.) mensen leefden.

De mensen leefden van veeteelt en akkerbouw en vulden hun menu aan met wild, vis, gevogelte, noten en vruchten. Uit analyse van de as in vuurplaatsen en het aangetroffen afval bleek dat er gejaagd werd op pelsdieren als bevers, otters, wilde katten en zelfs bruine beren. Vogels werden gevangen voor hun veren (kraanvogels en zeearenden) of om op te eten (eenden en ganzen). Ook werd er veel gevestigd: op kabeljauw, schol, steur, spiering, brasem, voorn, baars en snoek. Vooral paling was een vis die veel werd gegeten en waarvoor fuiken moeten zijn gebruikt. Op de akkers teelden de bewoners tarwe en gerst. Ze gebruikten eenvoudige ploegen; de sporen hiervan zijn in de bodem teruggevonden. Deze vroege boeren leefden allesbehalve geïsoleerd: ze hadden contact met andere groepen en dreven handel. Zo haalden ze vuursteen uit Limburg, België en Frankrijk en aardewerk van de hunebedbouwers in Noord-Nederland. Pyriet (wat gebruikt werd voor het maken van vonken) en barnsteen (dat bewerkt werd tot

sieraden) waren eveneens afkomstig uit het noorden. Een opvallende vondst was ook een doorboorde ottertand, die vermoedelijk als sieraad of amulet zal zijn gedragen.

Vlaardingengroep

Nabij Spijkenisse en Hekelingen zijn vanaf de jaren vijftig van de twintigste eeuw talloze opgravingen verricht waarbij veel vondsten uit de steentijd zijn gedaan. De bodem van de polder Vriesland, tussen Hekelingen en Simonshaven, herbergt sporen van menselijke aanwezigheid uit de Klokbeekperiode (2500 – 2000 v. Chr.). Tijdens een grootschalige opgraving in 1980 ontdekten archeologen een bijna complete peddel van essenhout, vele karakteristieke vuurstenen werktuigen (zoals pijlschijven, krabbers, boortjes en bijlen), houten funderingen en zelfs resten van gecremeerde mensen. Ze vonden een graf van een man van twintig tot veertig jaar die in een zittende positie, met opgetrokken knieën en zijn handen om zijn onderbenen gevouwen, was gecremeerd. Hoewel er veel vondsten zijn gedaan, blijft onduidelijk of het hier om een tijdelijk bewoond seizoenskamp of een langdurig bewoond basiskamp gaat. De bewoners moeten hoe dan ook gespecialiseerd zijn geweest in de exploitatie van het waterrijke gebied: in de vroege zomer viste men op steur en in de herfst joeg men op pelsdieren.

Eeuwenlang ging het proces van stormvloed en hernieuwde veengroei door, zodat de bovengenoemde nederzettingen bedekt raakten onder klei- en veenlagen waardoor ze goed geconserveerd bleven. De duinenrij bleef tot in de dertiende eeuw intact en zorgde ervoor dat Voorne-Putten gedurende de ijzertijd en een groot deel van de middeleeuwen onbewoonbaar was.

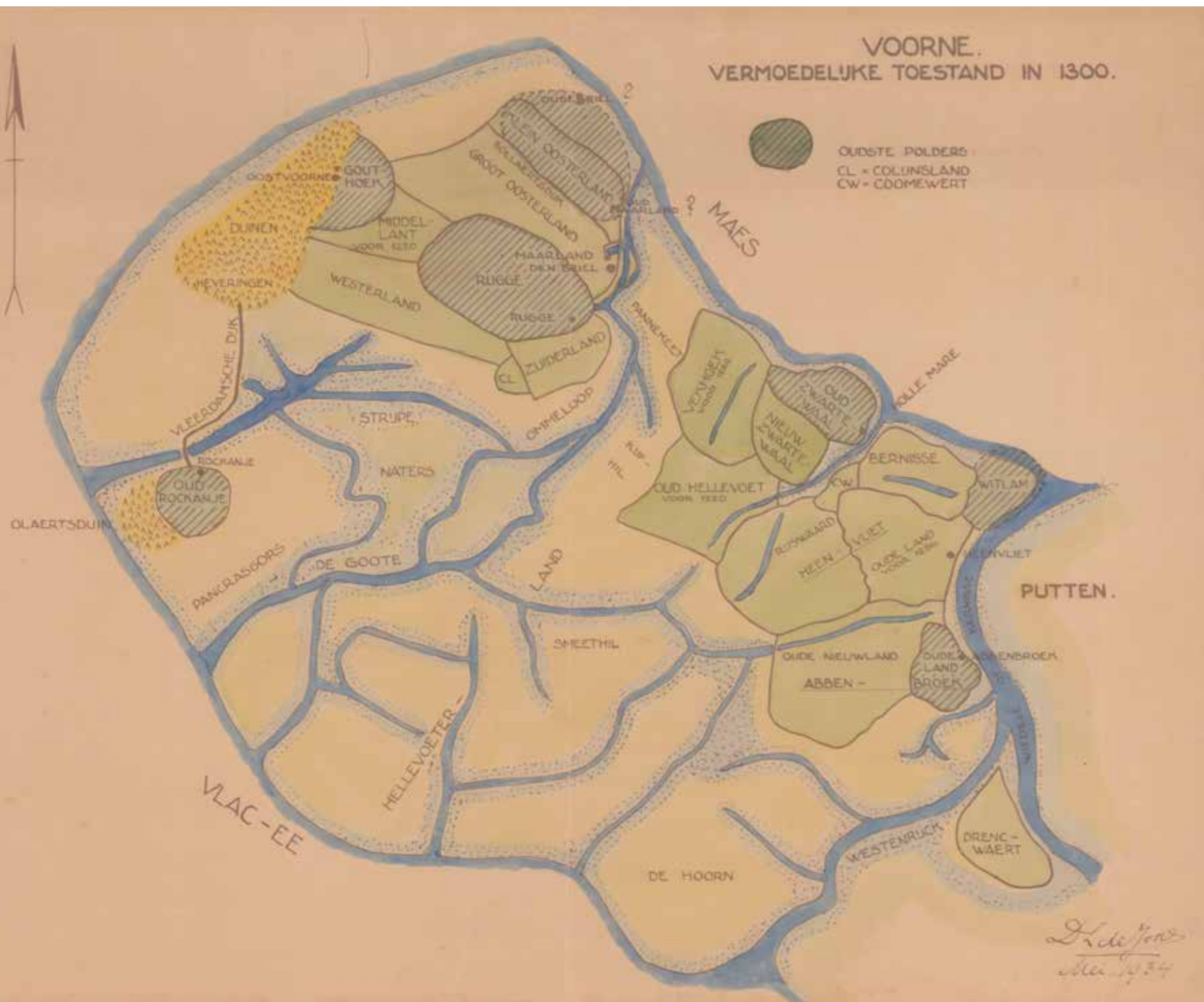

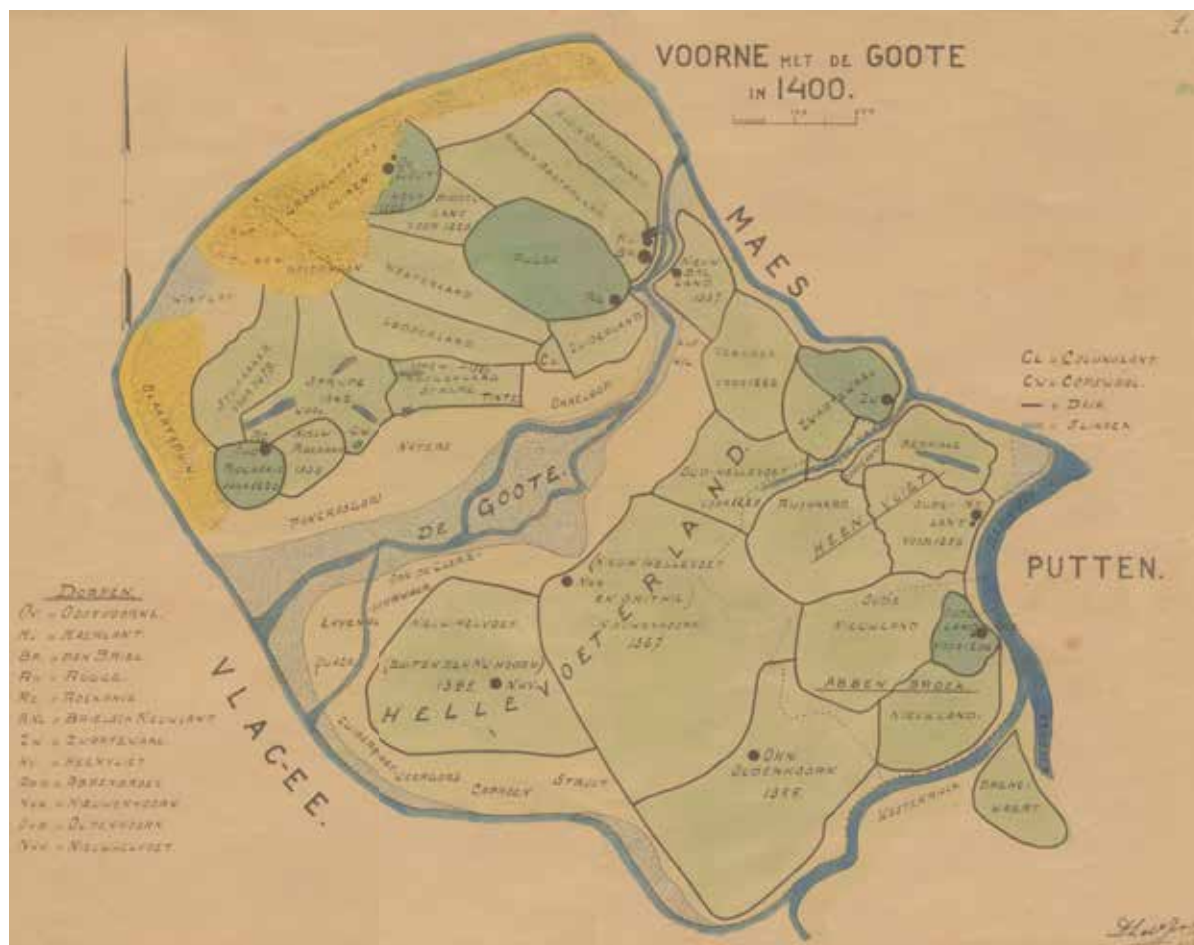
1.3 | De heren van Voorne beschermen hun land

D.L. de Jong (1886-1968) was jarenlang werkzaam als opzichter bij de Provinciale Waterstaat van Zuid-Holland en woonde in Brielle. Hij toonde grote interesse in de middeleeuwse waterstaatsgeschiedenis van Voorne-Putten en combineerde de praktische kennis die hij tijdens zijn werk opdeed over de bodemgesteldheid en de inrichting van het landschap met archiefonderzoek, wat de basis vormde voor talloze publicaties over de vroegste bedijkingen op het eiland.

De kaart maakt deel uit van een serie reconstructies van het eiland Voorne en behoorde bij een artikel dat in 1934 verscheen in het natuurhistorisch tijdschrift 'Natura'. Daarin stelde hij dat het eiland Voorne een rustige ontwikkeling kende: de opgebouwde kleilaag op de eilanden was nauwelijks door stormen beschadigd, waarna de polders door bedijkingen veilig gesteld konden worden. In vier eeuwen tijd vonden er bijna vijftig plaats: "Het eiland Voorne is door bedijkingen behouden gebleven", aldus De Jong.

De kaart illustreert de ligging van de vroegere krek en de eerste bedijkingen. De oudste polders zijn duidelijk te herkennen aan hun nagenoeg ovale of ronde vorm: het Oudeland van Abbenbroek, Oud Zwartewaal, Rugge en Oud-Rockanje zijn vóór 1200 ingepolderd. Ook doet De Jong nog een suggestie voor de ligging van het in 837 door de Noormannen verwoeste Witla. Gezien de naam plaatst hij dat nabij de Wiedele: de oude benaming van de Bernisse.

Het inpolderen vergde begrip van het landschap. Met het aanleggen van een dijk op een hoger gelegen gebied was men er nog niet; het vergde ook een goede kennis van afwatering door middel van sluizen. Als het overtollige water niet kon worden afgevoerd, was een polder waardeloos.

Heerlijkheid Voorne

In de tweede helft van de tiende eeuw, of misschien in de loop van de elfde eeuw, verwierven de heren van Voorne zeggenschap over het gebied dat het huidige Voorne en een deel van Goeree-Overflakkee omvatte. Ook het Haringvliet en een stukje van de Grevelingen, die op dat moment nog grotendeels moerassig veenland waren, behoorden tot het grondgebied.

De stamvader van de heren van Voorne was vermoedelijk uit de grafelijke familie van Holland afkomstig. De heren beschikten namelijk over diverse, vergaande privileges: ze hoefden geen belasting af te dragen, mochten de doodstraf uitspreken en konden in tijd van oorlog onderdanen oproepen voor hun leger. Dat waren rechten die gewoonlijk aan de graaf waren voorbehouden. Hun macht en rijkdom werden bovendien nog vergroot door het ambt van burggraaf van Zeeland. De graaf van Holland bekleedde namelijk ook de functie van graaf van Zeeland, maar hij liet er de heren van Voorne als zijn plaatsvervanger de macht uitoefenen en de belasting innen.

Als uiting van hun macht lieten de heren van Voorne bij Oostvoorne een kasteel bouwen. Veilig achter de duinen verrees een tien meter hoog gebouw met muren van twee meter dik. De bouw van deze versterking begon tussen 1175 en 1225 en werd in de loop der jaren steeds een stukje uitgebreid. Hier verbleef de hofhouding voornamelijk in het zomerseizoen, als het aangenaam toeven was in het woeste duinengebied en er volop gejaagd

Door de inspanningen van de monniken werd het gebied, dat sinds 1214 was geplaagd door overstromingen, weer veiliggesteld. Als dank voor hun hulp schonk Dirk van Voorne het Middellant (bij Rockanje) en de Oosthoek (Oudenhorn en Nieuwenhoorn) aan de monniken van de abdij Ter Doest. *“Een oud spreekwoord wil dat men in nood zijn ware vrienden leert kennen”*, zo begint de akte uit 1220 waarin Dirk de schenking officieel vastlegde, met het recht om zout te winnen uit het veen, turf af te graven en het land weer te verkopen. De Cisterciënzers behoorden tot een kloosterorde die ernaar streefde om woeste gebieden te ontginnen en in gebruik te nemen als wei- of akkerland. De Oosthoek voldeed aan de eisen van de monniken, die het gebied begonnen te bewerken. Ze stichtten er een uithof - een dependance van het moederklooster in Ter Doest - waar ze ongestoord in sobere omstandigheden leefden en werkten. Alles wijst erop dat het een bloeiende samenleving was, met enkele tientallen huizen, een stenen woontoren en een houten kerk.

Nawoord

Colofon

Uitgave

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com
i.s.m.

Streekarchief Voorne-Putten en Rozenburg
info@streekarchiefvpr.nl
www.streekarchiefvpr.nl

Tekst

Drs. Bob Benschop

Vormgeving

Frank de Wit, Zwolle

Dit boek kwam mede tot stand dankzij een genereuze bijdrage van Van den Ban Group Autobanden, Hellevoetsluis.

© 2014 WBOOKS / Streekarchief Voorne-Putten en Rozenburg / Bob Benschop
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2014.

ISBN 978 94 625 8041 1
NUR 693, 904

W BOOKS

In het voorwoord stipte ik reeds aan dat kaarten tegenwoordig vrijwel altijd en overal eenvoudig zijn te raadplegen op internet en via apps. Ze helpen je om je bestemming te bereiken, maar bieden tegelijkertijd een duizelingwekkende hoeveelheid relevante informatie over wegwerkzaamheden, files en actuele weervoorspellingen, vele zijdelingse wetenswaardigheden over producten en diensten van bedrijven, te koop staande huizen en zelfs historische gegevens over monumenten en het landschap. Moderne kaarten zijn nauwkeuriger dan ooit en bieden de gebruiker precies wat hij nodig heeft, maar ergens missen ze de charme van de oude plattegronden die in deze atlas zijn afgedrukt.

Op de handgetekende kaarten is vaak de gebrekkige kennis van de topografie nog duidelijk te zien. De vervaardigers tekenden op de vroegste exemplaren soms alleen de kustlijn van Voorne-Putten en de omringende eilanden met wat inhammen en haventjes, een paar kreken en een aantal dorpen. Er zijn verder nauwelijks details te zien.

In deze Historische Atlas van Voorne-Putten is de ontwikkeling van de kartering te zien. Een mijlpaal vormden de kaarten die Jacob van Deventer halverwege de zestiende eeuw maakte: deze waren door nieuwe wiskundige benadering en betere instrumenten van een veel hogere kwaliteit. De kaarten die daarna volgden, ontwikkelden zich in hoog tempo. Het aanvankelijk lege landschap vulde zich met gedetailleerde dijken, wegen, akkers, bossen en wielen op een schaal die nauwkeuriger dan ooit was. De in deze atlas gepresenteerde selectie kaarten vertelt ruwweg de ontwikkeling van het landschap en de plaatsen op Voorne-Putten. Uiteenlopende aspecten, zoals de geologie, landbouw, recreatie, het wonen en werken, de monumenten en het bestuur komen aan bod. Maar de atlas is vooral een fascinerend kijk- en bladerboek geworden dat de lezer laat kennismaken met talloze verrassende wetenswaardigheden over Voorne-Putten en de omgeving met andere ogen leert bekijken. Het onderzoek naar al deze onderwerpen en schrijven erover was daarom weer een groot genoegen.

Mij rest nu nog het bedanken voor de hulp die ik bij de totstandkoming van de atlas heb mogen ontvangen. Onmisbaar klankbord en adviseur is mijn gewaardeerde collega Aart van der Houwen. Ook Erik Noordzij, Eva Lassing-Van Gameren en Arie van den Ban hebben een waardevolle bijdrage geleverd, evenals Johan de Bruijn van WBOOKS die altijd met raad klaar stond.

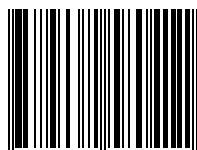
De geschiedenis van Voorne-Putten in oude kaarten

De *Historische Atlas van Voorne-Putten* vertelt het verhaal van de eilanden aan de hand van tientallen oude kaarten en plattegronden. Deze topografische tijdreis toont de vorming van het vroegste landschap, de inrichting van de ingepolderde kleigronden tot vruchtbare akkers, de gezamenlijke strijd tegen dijkdoorbraken en de opkomst van dorpen en steden.

In de loop van eeuwen liet het wonen en werken van de bewoners overal sporen na. Zo werden de contouren en het karakter van Voorne-Putten bepaald. Vooral na de Tweede Wereldoorlog maakte de regio ingrijpende ontwikkelingen door. Om de toekomst van het boerenbedrijf te garanderen vond de ruilverkaveling plaats, die dit eeuwenoude cultuurlandschap vernietigde. Bovendien werden grote gebieden opgeslokt door de voortdurende uitbreiding van de Rotterdamse haven.

De *Historische Atlas van Voorne-Putten* brengt al deze boeiende landschappen met heldere kaarten en begeleidende teksten op een toegankelijke wijze in beeld.

Bob Benschop is medewerker van het Streekarchief Voorne-Putten en Rozenburg.

9 789462 580411

in samenwerking met

Voorne-Putten & Rozenburg

WWW.WBOOKS.COM